

Της Σοφίας Λαζαρέτου

Η Ελλάδα του 19ου αιώνα δανειζόταν σε ισχυρά ξένα νομίσματα, γαλλικά φράγκα ή αγγλικές λίρες, μάλιστα με ρήτρα χρυσού ή ανατίμησης, χωρίς όμως τη διασφάλιση υψηλών συναλλαγματικών διαθεσίμων και την εφαρμογή μιας αποτελεσματικής δημοσιονομικής διαχείρισης

Κρίσεις και χρεοκοπίες στην Ελλάδα του 19ου αιώνα

Στο νέο του βιβλίο «Δεν είν' εύκολες οι θύρες...» ο Νίκος Χριστοδουλάκης μας καλεί σε έναν βαθύ αναστοχασμό, μετουσιώνοντας την ιστορική εμπειρία σε πολύτιμη γνώση

Τα τελευταία χρόνια έχει αναζωπυρωθεί το ενδιαφέρον για τη μελέτη των οικονομικών και νομισματικών φαινομένων στην Ελλάδα. Σε αντίθεση με το παρελθόν, που οι μελέτες ακολουθούσαν μια περιγραφική προσέγγιση, οι πρόσφατες μελέτες είναι τεχνοκρατικού χαρακτήρα. Η μετατόπιση της οικονομικής ιστορίας από την αφήγηση στην ποσοτική ανάλυση έχει αλλάξει ριζικά τον τρόπο που κατανοούμε σήμερα τα οικονομικά φαινόμενα στην Ελλάδα. Οι νέες μελέτες εστιάζουν στην ερμηνεία της οικονομικής ανάπτυξης μέσα από τη συστηματική ανάλυση του ιστορικού πλαισίου και την ταυτόχρονη αξιοποίηση μακροοικονομικών χρονοσειρών για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

Στην αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος των οικονομολόγων συνετέλεσαν τρία γεγονότα: η πτώχευση του 2010, η επέτειος των 200 χρόνων και, το πιο σημαντικό, η κατάρτιση για πρώτη φορά μιας πλήρους στατιστικής βάσης ιστορικών χρονολογικών σειρών για κρίσιμα μακροοικονομικά μεγέθη για την ελληνική οικονομία από την Τράπεζα της Ελλάδος και το ΚΕΠΕ, που αποτέλεσε χρήσιμο εργαλείο συστηματικής ανάλυσης και τεκμηρίωσης.

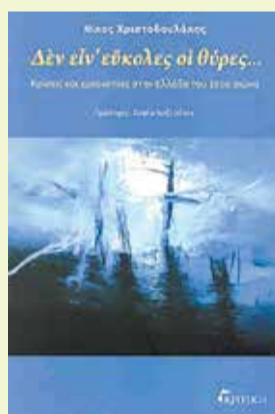
Σε αυτή την προσπάθεια εντάσσεται το νέο βιβλίο του Νίκου Χριστοδουλάκη, «Δεν είν' εύκολες οι θύρες...», από τις εκδόσεις Κριτική. Παρέχει με πυκνό και μεστό γράψιμο μια εποπτική, ολοκληρωμένη και αυστηρά τεκμηριωμένη ανάλυση της αναπτυξιακής διαδικασίας κατά τον πρώτο αιώνα της ύπαρξης του ελληνικού κράτους. Στόχος είναι η συστηματική προσέγγιση του ζητήματος της πτώχευσης του κράτους, δηλαδή η ανίχνευση των αιτιών και των συνεπειών, και πώς αυτό συνδέεται με την οικονομική καθυστέρηση της χώρας. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στον 19ο αιώνα, ο οποίος θεωρείται σημαντικός για την ιστορική εξέλιξη της χώρας αφού τον αιώνα αυτόν:

- 1 Τίθενται τα θεμέλια οργάνωσης του κράτους.
- 2 Επιλέγεται το πρότυπο ανάπτυξης.
- 3 Επιτυγχάνεται η σταδιακή επέκταση της χώρας, γεωγραφική και πληθυσμιακή.
- 4 Συντελούνται τα πρώτα καθοριστικά βήματα σύνδεσης της χώρας με το διεθνές οικονομικό και νομισματικό γίγνεσθαι.
- 5 Είναι η εποχή των μεγάλων τεχνολογικών ανακαλύψεων που οδήγησαν στην πρώτη παγκοσμιοποίηση, με κυριαρχία της χρηματαγοράς του Παρισιού και του γαλλικού φράγκου και κυρίως του Λονδίνου και της αγγλικής λίρας.

Με άλλα λόγια, εισάγονται οι περισσότεροι θεσμοί, πολιτικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί, που θα χαρακτηρίσουν τον τρόπο διακυβέρνησης της χώρας, εμπιρεύοντας τα στοιχεία τόσο της επιτυχίας όσο και της αποτυχίας.

Το βιβλίο διαβάζεται εύκολα και γρήγορα, το ενδιαφέρον παραμένει αμείωτο. Το γράψιμο είναι ζωντανό και πυκνό. Η αμεσότητα της γραφής το καθιστά απόλυτα προσιτό στο ευρύ κοινό. Παντρεύει την ιστορική αφήγηση με την τεχνική ανάλυση, με σκοπό την ανακάλυψη της ιστορικής αλήθειας. Ο προσεκτικός αναγνώστης θα βρει στο βιβλίο πειστικές απαντήσεις σε μια σειρά από ερωτήματα που μας απασχολούν μέχρι και σήμερα:

- Ποιος ήταν ο αναπτυξιακός προσανατολισμός της χώρας;
 - Ήταν ρεαλιστική η ιεράρχηση προτεραιοτήτων και στόχων πολιτικής;
 - Γιατί όλες οι κρίσεις είχαν αφετηρία την αποτυχία του κράτους;
 - Γιατί η κοινωνία παρέμενε θεσμικά ανώριμη, με αποτέλεσμα σε κρίσιμες περιόδους να επικρατήσει ο λαϊκισμός, που οδήγησε στη λήψη εσφαλμένων αποφάσεων;
 - Θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί οι πτωχεύσεις; Τι πήγε στραβά;
 - Ήταν η πτώχευση ένα αναπόφευκτο, φυσικό επακόλουθο, ένα νομοτελειακά προκαθορισμένο γεγονός;
- Αξιοποιώντας τα συμπεράσματα της ανάλυσης του βιβλίου, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθούν τέσσερις βασικές διαπιστώσεις:
- Πρώτον**, η Ελλάδα ήταν εξ αρχής προσανατολισμένη στο δυτικό πρότυπο ανάπτυξης. Πολύ πριν από τη νομική της υπόσταση ως κράτος, απευθύνθηκε στις δυτικές χρηματα-

γορές για σύναψη εξωτερικών δανείων, αναγνώρισε τα δάνεια αυτά και τα αποπλήρωσε. Μόλις έλαβε νομική υπόσταση, αμέσως εντάχθηκε στο νομισματικό σύστημα του δυτικού κόσμου: στον κανόνα αργύρου στην αρχή, μετά στον διμεταλλισμό και στον κανόνα χρυσού στη στροφή του αιώνα. Μόλις 30 χρόνια από τη δημιουργία του κράτους, προσχώρησε στο πιο ισχυρό νομισματικό bloc της Ευρώπης, στη ΛΝΕ, και προσπαθούσε πάντα να κάνει τις απαραίτητες προπαρασκευές για την ισότιμη συμμετοχή της.

Δεύτερον, γιατί απέτυχε; Γιατί δεν τελεσεφάρσαν αυτές οι προσπάθειες και ο εθνικός στόχος της ενσωμάτωσης στο διεθνές γίγνεσθαι διακοπτόταν ή ακόμη και ματαιωνόταν; Τα δεδομένα του βιβλίου είναι αποκαλυπτικά: από το 1824 έως και το 1898, που είναι η περίοδος δείγματος της ανάλυσης, η χώρα ήταν σε καθεστώς χρεοκοπίας και εκτός διεθνών αγορών για 58 χρόνια. Με μια ιστορική συχνότητα πτώχευσης 78,4%, η αποτυχία έμοιαζε σχεδόν προδιαγεγραμμένη, καθώς η χώρα πτώχευε πρακτικά στις 8 από τις 10 φορές.

Όπως αποκαλυπτικά αναλύει το βιβλίο, η γενεσιουργός αιτία της αποτυχίας ήταν η αδύναμη δημοσιονομική διαχείριση. Χαρακτηριζόταν από την ανάγκη υψηλών δαπανών για την αποπλήρωση των εθνικών δανείων και τη χρηματοδότηση των πολεμικών δαπανών, ενώ την ίδια στιγμή ήταν ανύπαρκτος ένας φοροεισπρακτικός μηχανισμός. Ωστόσο, οι συνεχείς πολεμικές δαπάνες τον 19ο αιώνα ήταν συνήθως βραχύβιες τοπικές εξεγέρσεις ή απειλές πολέμου.

Ελλείπει όμως ενός αξιόπιστου δημοσιονομικού πλαισίου, ακόμη και αυτές οι μικρές εχθροπραξίες οδηγούσαν σε κατάρρευση της εθνικής προσπάθειας. Τα παραδείγματα είναι πολλά, όπως: το 1885, η αδικαιολόγητη επιστράτευση εκτόξευσε τις δημόσιες δαπάνες και ανέτρεψε την είσοδο της χώρας στον κανόνα χρυσού που μόλις λίγους μήνες νωρίτερα είχε συμβεί μετά από σχεδόν 5 έτη σκληρής προετοιμασίας. Ή ακόμη και ο ατυχής πόλεμος του 1897 που υποχρέωσε τη χώρα σε μια αναγκαία, αν και παράλογα αυστηρή, δημοσιονομική και νομισματική προσαρμογή που οδήγησε σε ύφεση, φτώχεια και μαζική μετανάστευση.

Επομένως, η αιτία της αποτυχίας οφειλόταν καθαρά στην εσωτερική αδυναμία του κράτους να εισαγάγει αξιόπιστους κανόνες οικονομικής και κυρίως δημοσιονομικής διακυβέρνησης και λιγότερο στα πολεμικά γεγονότα αυτά καθαυτά.

Για παράδειγμα, το πρώτο σύστημα φορολογίας εισοδήματος θεσπίστηκε μόλις το 1919. Μέχρι τότε, δεν υπήρχε ένα ενιαίο φορολογικό σύστημα για όλους τους πολίτες και όλες τις περιφέρειες, οι

φόροι ήταν κεφαλικοί και βασίζονταν σε αντικειμενικά κριτήρια. Οι έμμεσοι φόροι ήταν η βασική πηγή εσόδων, κύριο χαρακτηριστικό των αναπτυσσόμενων οικονομιών. Από την πλευρά των δαπανών, μεγάλο τμήμα κάλυπτε η δημόσια καταναλώση και η αποπλήρωση των εθνικών δανείων. Την ίδια στιγμή, η εθνική αποταμίευση, αναγκαία για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης, ήταν ανύπαρκτη. Οι πλούσιοι ομογενείς μάλιστα δεν προχώρησαν σε παραγωγικές επενδύσεις. Συνεπώς, η εξάρτηση από τον εξωτερικό δανεισμό ήταν αναπόφευκτη.

Τρίτον, εμφανής ήταν η τάση της κοινωνίας προς τον λαϊκισμό. Πηγάζει από την ανάγκη για απλές λύσεις σε περίπλοκα προβλήματα, την ανάγκη της ύπαρξης ενός μόνιμου εχθρού, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων.

Τέταρτον, όταν ξέσπασε η κρίση χρέους το 2010, πολλοί άρχισαν να συζητούν για μια νομοτελειακή εξέλιξη των γεγονότων, για ένα «προπατορικό αμάρτημα» που καταδικάζει τη χώρα πάντα σε αποτυχία. Η οικονομική θεωρία και πρακτική, ωστόσο, επιβεβαιώνουν πως κανένα έθνος δεν είναι νομοτελειακά καταδικασμένο στην αποτυχία. Η αποτυχία οφείλεται στην απουσία ισχυρών και κοινωνικά αποδεκτών θεσμών διακυβέρνησης.

Στην οικονομική βιβλιογραφία, ο όρος «προπατορικό αμάρτημα» (original sin) περιγράφει την αδυναμία των αναδυόμενων οικονομιών να δανειστούν στο δικό τους νόμισμα, αναγκάζοντάς τις να αναλάβουν δημόσιο χρέος σε ισχυρά ξένα νομίσματα. Η έκθεση σε ξένο δανεισμό σε συνδυασμό με την αδυναμία διατήρησης πολύ υψηλών συναλλαγματικών διαθεσίμων για την υποστήριξη του εγχώριου νομισματός και η ταυτόχρονη έλλειψη αξιοπιστίας στους θεσμούς διακυβέρνησης δημιουργούν σοβαρή οικονομική ευπάθεια, καθώς μια πιθανή υποτίμηση του νομισματός αυξάνει την πραγματική αξία του χρέους, οδηγεί σε κρίσεις αξιόχρεου και απότομη διακοπή κάθε εξωτερικής χρηματοδότησης (sudden stop crisis).

Αυτή ήταν η περίπτωση της Ελλάδας του 19ου αιώνα, μιας τυπικής χώρας στην περιφέρεια του διεθνούς νομισματικού συστήματος. Δανειζόταν σε ισχυρά ξένα νομίσματα, γαλλικά φράγκα ή αγγλικές λίρες, μάλιστα με ρήτρα χρυσού ή ανατίμησης, χωρίς όμως τη διασφάλιση υψηλών συναλλαγματικών διαθεσίμων και την εφαρμογή μιας αποτελεσματικής δημοσιονομικής διαχείρισης. Στο νέο του βιβλίο, ο Νίκος Χριστοδουλάκης μας καλεί σε έναν βαθύ αναστοχασμό, μετουσιώνοντας την ιστορική εμπειρία σε πολύτιμη γνώση. Τα συμπεράσματα της ανάλυσης αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα σήμερα, καθώς οι ραγδαίες τεχνολογικές ανακαλύψεις και γεωπολιτικές ανακατατάξεις αναδιαμορφώνουν ριζικά το οικονομικό τοπίο, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Η κυρία Σοφία Λαζαρέτου είναι οικονομολόγος-ερευνήτρια στην Τράπεζα της Ελλάδος.

Οι απόψεις είναι απολύτως προσωπικές και δεν απηχούν κατ' ανάγκην τις θέσεις της Τράπεζας της Ελλάδος